

Natalia GROMOVA
Kyiv

THE MODERN CHRISTMAS CONGRATULATORY TRADITIONS OF THE VILLAGE TYSIV, BOLEKHIV DISTRICT, IVANO-FRANKIVS'K REGION

Наталія ГРОМОВА
Kiїв

СУЧАСНІ РІЗДВЯНІ ВІНШУВАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ СЕЛА ТИСІВ БОЛЕХІВСЬКОГО РАЙОНУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

The article deals with the Christmas congratulatory rites of the big village on Ukrainian ethnographical region Bojkivshchyna, such as polaznyk arrival (arrival of the first visitor on Christmas), kolyaduvannya (singing Christmas songs) and vertep (the folk performance about the Christ birth). The main source of information is the own author's field research. What puts the article in a class by itself is that it contains not general and well-known, but concrete information about the Christmas congratulatory rituals of only one village. The author places emphasis on a firmness of the Tysiv Christmas customs.

Бойківщина в цілому є досить дослідженим регіоном на загальноукраїнському терені. Тут наприкінці XIX – на початку XX століття велику збиральницьку та аналітичну роботу здійснювали Я. Головацький, І. Франко, В. Гнатюк, В. Охримович, М. Зубрицький, Ю. Жаткович та інші західноукраїнські, польські, чеські, австрійські автори¹. В радянські часи, зокрема в 1970-х роках, у цьому регіоні були проведені комплексні польові етнографічні експедиції, на матеріалі яких було написано історико-етнографічне дослідження “Бойківщина” (К., 1983). Щоправда, внаслідок цензурування перший запропонований варіант цієї потрібної наукової праці був майже втричі скорочений². Основна ж маса зібраного під час експедицій матеріалу досі не опублікована і зберігається в архівах Інституту народознавства НАН України та Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського.

Історико-етнографічне дослідження “Бойківщина”, а також і пізніші видання³ містять в основному загальний для всього регіону матеріал, майже не вказуючи на локальні особливості. Водночас на Бойківщині кожне село, поряд із загальнорегіональною спільністю, має свою місцеву специфіку. Більше того, поширене тут (в тому числі в с. Тисові) прислів'я “що не хатка, то своя гадка” підтверджує цей факт.

В даній статті мова піде про традицію різдвяних привітань у великому прикарпатському селі Тисів, розташованому недалеко від Болехова і скель Довбуша.

Зазначений в назві статті термін “віншування”, поширений на Бойківщині та в інших західних областях України, походить від німецького дієслова wünschen (бажати)⁴ і буквально означає “привітання”, “побажання”. До різдвяних віншувань в Тисові, так само, як і в цілому на Бойківщині, можна віднести три види: прихід полазника, колядування та вертеп.

Полазник, тобто перший відвідувач в день Різдва, 7 січня, має чітко виражену ініціальну

функцію (так само, як і колядник). Люди вірять, що той, хто першим зайде до хати різдвяного ранку (так само, як і на Введення, 4 грудня), принесе так ж долю, як він сам. Тому всі господарі очікують маленьких здорових хлопчиків, бажано з заможних родин. Більше того, хочуть “аби то та дитина була добра, така щира, аби полазник був добрий. І тобі буде вестися ніби господарка і в хаті буде цілий рік”⁵. З цього виразу ми бачимо, що полазник, окрім юного віку (найчастіше це – молодші школярі, яких батьки вже можуть відпустити самих), має бути наділений високими моральними якостями, які через обрядодію самого його входження до хати мають передатись усім її жителям. У Тисові часто бабусі чи дідусі на Святвечір прохають своїх малих онуків (що живуть окремо, оскільки житель даної хати не може бути в ній же полазником, обов’язково має прийти хтось з іншого двору): “Прийдеш до мене завтра за полазника?”

Роль полазника є дуже почесною і відповідальною. З власних спостережень можу сказати, що, зайшовши до хати, полазник не здійснює фактично нічого, лише вклоняється господарям і приймає від них обдарування. Може проспівати колядку, проте це необов’язково, тоді він виконуватиме вже іншу роль – колядника. Полазників може бути кілька, проте найважливіший, звичайно, перший.

Тепер перейдемо до звичаю колядування. Попри сумний висновок відомого збирача бойківського фольклору Романа Кирчіва про те, що на Бойківщині “у наш час народні колядки й щедрівки зберігаються здебільшого в пасивному репертуарі поодиноких носіїв фольклору старшого покоління”, а тексти цих творів виконуються “часто вже в попсованому, скороченому вигляді”⁶, село Тисів демонструє нам живучість колядної традиції.

Звичай колядування під різними назвами і у різній формі відомий майже всім європейським народам, що засвідчує його давність. Виконання колядок припадає на початок року – Новий рік або Різдво. Це один з небагатьох архаїчних обрядів, який дожив до наших днів. В основі цього звичаю лежить віра людини в магічну силу слова колядки, яке забезпечить добробут, багатство і здоров’я родини, худоби, родючість землі⁷. Тому прихід колядників був і залишається дуже бажаним.

В етнології відомі різні класифікації колядок⁸, проте, як на мене, всі колядки, скориставшись методом абстрагування, можна розділити на два основні види: *християнські*, релігійні (за термінологією О.В. Курочкіна⁹ та Р. Кирчіва¹⁰ – “церковні”), які розповідають про народження Ісуса Христа та пов’язані з ним біблійні події, час їх виникнення є більш пізнім; та *віншувальні* (за О.В. Курочкіним – “світські”; за Р. Кирчівим (простонародне бойківське) – “сусідські” чи “людські”), тобто такі, в яких основним змістом є привітання та побажання всіляких гараздів комусь із членів родини. Деякі освічені жителі Тисова¹¹ називають такі колядки “язичницькими”, додаючи при цьому, що такі коляди в наші дні поширені лише в їхньому селі, а в навколишніх селах – лише релігійні.

В Тисові побутують обидва види колядок. Християнські колядки виконують в церкві під час різдвяної служби та на Різдво родина і гості за столом, різдвяного ранку – діти, ходячи з привітаннями по хатах. Віддаровують дітей солодощами і грошима (кілька гривень; більше – якщо дитина колядує своїм родичам). Відома етнолог Т.А. Бернштам вважає дитяче колядування (як і інші довірені дітям обрядові функції дорослих – такі як засівання, прихід полазника, оббігання з дзвіночком будинку у Чистий четвер, вигін худоби на перше випасання, закликання птахів навесні тощо) досить пізньою традицією; “самостійні дитячі обходи відображають уявлення про цей період (Різдво – Н.Г.) як про час “народження”, оскільки діти і молодь несуть ідею оновлення”¹². Як на мене, важлива роль дітей як колядників і полазників (а також новорічних посівальників) пояснюється і тим, що вони малі, а отже, не встигли ще здійснити багато гріхів, тому їхні побажання на початку року будуть почуті Богом чи іншими вищими силами і збудуться з більшою вірогідністю, ніж побажання дорослих, грішних вже людей.

Серед релігійних колядок в Тисові найбільше виконуються такі загальновідомі в Україні пісні, як “Нова радість стала”, “В Віфлеємі новина”, “Бог предвічний”, “Темненькая нічка”. Часто співають колядку “А вчора звечора”¹³, невідому на Східній та Центральній Україні. В цій колядці розповідається не лише про народження Христа, як у інших, а й про його смерть, воскресіння, страшний суд над праведними і грішними. Ця колядка має два цікаві рядки:

Де впала зірниця, там стала криниця.

А де впала кровця (розіп’ятого Ісуса Христа – Н.Г.), там стала церковця...

Подібна колядка (“Як було давно, а з первовіку”) записана на Бойківщині ще Яковом Головацьким у ХІХ столітті. Там є такі слова:

...Ісуса Христа кровцю пустила.
 Де кровця цяне – церковця стане,
 Де плечі впали – престоли стали,
 Де руки впали – там свічі стали,
 Де очі впали – там книги стали,
 Де личка впали образи стали,
 Де зуби впали – дзвоньки стали¹⁴.

Таким чином, колядку “А вчора звечора” можемо віднести до колядок світотворчого змісту. В таких колядках (звісно, вони мають дохристиянське походження) розповідається про створення світу – зазвичай, творяться земля (це головний і обов’язковий елемент для землеробів-українців), річкова вода, іноді трави і злаки, небо, сонце, місяць, зорі. Актуальною для світотворення є ідея “смерть породжує життя”, тобто нове життя можливе лише за умови загибелі якогось іншого життя – так само, як колосок може прорости лише тоді, коли зернина в землі віддасть новому паростку усі свої сили. Християнство не відмовилось від цієї архаїчної ідеї, принісши в жертву людям життя Ісуса Христа. Створення церков та інших атрибутів християнства (з тіла Христа) є пізнішим утворенням, коли актуальним стало створення не просто світу, а світу нового, християнського¹⁵. Не випадково, що серед фольклорних жанрів, які розповідають про те, як був створений світ (найпопулярнішим таким жанром є все ж апокрифічні легенди), є й колядки. Згідно з архаїчним, землеробським традиційним світоглядом українців, час є не лінійним, а циклічним, тобто світ відтворюється щороку, так само, як відроджується від зимової смерті природа – проростає трава, прокидаються звірі, прилітають з вирію (тобто “того світу”) птахи. Проте, якщо за допомогою обрядів (а в давнину – і з жертвопринесеннями) природі не допомогти, весна не настане, життя не відновиться. Щороку відродження життя, відродження світу треба запускати заново. Це і здійснюється за допомогою ініціальних обрядів, в тому числі виконання колядок, деякі з котрих, в свою чергу, оспівують початок творення світу.

В Тисові, як і в інших селах Бойківщини і Галичини, багато сімей мають видані у 1990-х роках маленькі збірки колядок (там вміщені тільки християнські колядки). Окрім того, на Західній Україні деякі сучасні естрадні групи випустили записи колядок на компакт-дисках та аудіокасетах. Тому сучасні діти вчать колядки не лише з вуст батьків та бабусь, тобто з усної традиції, а й за цими збірками та звукозаписами.

Особливістю Західної України (в тому числі Бойківщини і, зокрема, Тисова), є популярність колядок, які виникли після другої світової війни і оспівують нещасну долю України, захопленої більшовиками, заслання українців до Сибіру. Найвідомішою колядкою такого змісту є “Сумний святий вечір 46-го року”, яка часто виконується в родинях за святковим столом на мелодію відомої коляди “Нова радість стала”. В цій пісні розповідається про те, як в 1946 році західноукраїнська сім’я сідає до святвечірнього столу, проте радості на обличчях матері та дітей немає – вперше вони зустрічають Святий вечір – єдиний вечір в році, коли вся сім’я має бути вдома, – без батька, якого заслано до Сибіру. Закінчується колядка словами надії:

Поможи нам, Боже, все це перебути,
 Нашу Неньку Україну з кайданів розкути.
 З кайданів розкути, тюрми повалити,
 Всіх невинних тисячами на волю пустити.
 Ой Ісусе милий, змилуйся нам нині, –
 Даруй волю, даруй долю нашій славній Україні¹⁶.

Навіть до стандартного загальноукраїнського тексту колядки “Нова радість стала” в Тисові додають в кінці куплет:

Бо наша Вкраїна в кайдани закута,
 А наш нарід український до тюрем примкнутий¹⁷.

З християнськими колядками (в основному, виконується “Бог предвічний”) ходить вечорами 7, 8 і 9 січня і “бурса” – група старших одружених чоловіків. Співають під музичний супровід – бубон і гармошку (або баян чи акордеон). Вони колядують спеціально на церкву. Загалом, інші групи колядників (дорослі хлопці) також віддають наколядоване на церкву, проте вони можуть залишити щось собі. Натомість бурса цілеспрямовано збирає гроші на церкву, є один чоловік, який записує, який господар скільки дав, потім ці цифри (щоправда, не про кожного окремого господаря, а про кожен куток села) священник оголошує в церкві під час служби. Оскільки в Тисові дві церкви – греко-католицька і православна (до речі, в Тисові ситуація нетипова для Галичини – православна церква має суттєво більше парафіян) – то й бурси теж дві. Кожна бурса може прийти під будь-яку хату, не розділяючи жителів на католиків і православних. І більшість людей приймає обидві бурси, тобто щедро обдаровує їх, адже церква і її служителі живуть лише за рахунок зборів з парафіян.

Як було зазначено вище, в Тисові, на відміну від навколишніх сіл, досі виконуються також світські колядки-привітання. До речі, Р. Кирчів стверджує, що “Бойківщина – одна з тих місцевостей, де народна колядна поезія найбільшою мірою збереглася від нівелюючого пізнішого впливу, де навіть під церковно-християнськими нашаруваннями виразно проступає її первісна язичницька основа”¹⁸. Проте з мого власного досвіду можу стверджувати, що в близьких до Тисова селах Болехівського та Долинського районів (Бубнище, Поляниця, Козаківка, Суکیل) в наші дні (і в останні десятиліття, виходячи з інформації літніх оповідачів) виконуються лише християнські колядки.

Світські колядки поділяються в Тисові на декілька видів: коляда маленькій дівчинці, коляда маленькому хлопчикові, коляда дівчині, коляда ґазді.

Перші два види – колядки привітання для маленьких дітей – вже майже забуті. Від літньої інформаторки вдалося (та й то не повністю) записати лише одну колядку для хлопчика: “Ой, в полі, полі грушенька стоїть”¹⁹. В цій пісні хлопчик порівнюється з соколом, який “далеко видить – на синє море”, по якому “корабель пливе”.

Для ґазд колядують також ґазди – одружені чоловіки. Вони можуть збиратись групами, можуть співати поодиночі, прийшовши в гості (в Тисові в різдвяні дні – 7, 8 та 9 січня – селяни нічого не роблять, тільки ходять у гості та приймають гостей у себе). Цього року вдалося зафіксувати виконання колядки “Ой чий то плужок найраньше зійшов”²⁰. Це колядка апокрифічного змісту, де поєднуються землеробські і християнські мотиви (є слова “За плужком ходить сам Ісус Господь”).

Проте найцікавішим явищем, звичайно, є коляда до дівчат, яку співають хлопці. Це єдині віншувальники, які ходять вночі – з пізнього вечора і до ранку з 7 на 8 та з 8 на 9 січня. Село велике, і хлоп’ячих ватаг є багато, в деякі роки набиралось і до десяти. Кожна ватага співає не лише для дівчат свого кутка (“участка”, як кажуть в Тисові), а ходить по всьому селу. Тому в одному місці, найчастіше в центрі села, одночасно може зібратись кілька парубоцьких ватаг. До складу ватаги може входити 5 – 15 хлопців приблизно однакового віку. Раніше ходили лише старші хлопці, такі, що вже повернулись з армії, тепер поряд із старшими в окремі ватаги збираються старшокласники. Неодмінний реквізит парубоцької ватаги – бубон, гармошка (або акордеон) – так само, як у бурси, проте хлопці мають свій оригінальний атрибут – зізду. Це складний виріб з кольорового паперу, зробленого у вигляді півсфери (основою слугує сито) з багатьма (8 – 16) кутами. Всередину зірки вставлена свічка, яку вночі засвітлюють. Зірка крутиться, а свічка розміщена непорушно, до того ж захищена від вітру.

На Галичині та Бойківщині, на відміну від центральних областей України, колядники до хати не заходять, співають під вікном – таким чином світло зірки добре видно з хати на фоні темної вулиці. Колядники підходять під те вікно, в якому сяє різнобарвними вогнями ялинка – теж певний закличний знак, оскільки найкраще прибирають ялинки в тих хатах, де є молоді дівчата. За традицією, хлопці мають зайти під кожну хату, навіть таку, де дівчинка ще в колисці лежить, проте на практиці заходять до дівчат віком з 10 – 15 років. Дівчата очікують на парубоцьку коляду з нетерпінням, виглядають її з хати, дуже ображаються, якщо хлопці пройдуть далі, не зазирнувши до них, і дуже радіють, коли їх все ж привітають.

Основна ідея колядок до дівчини в Тисові – кохання, скорий шлюб дівчини, що підкреслюється словами про барвінковий вінок – весільний головний убір дівчини. Відомий класифіка-

тор колядок і щедрівок О.І. Дей відніс колядки подібного змісту до трьох груп у розділі “Колядки та щедрівки дівчини”: Дівчина слухається тільки свого милого; Найпевніша та найвірніша допомога та порятунк – від милого; Дівчина тримає і береже все найкраще тільки для милого²¹. До речі, в цьому 800-сторінковому збірнику немає жодної записаної мною в Тисові колядки дівчині, лише подібні. Під кожним вікном виконується лише одна з колядок. Хлопці мають кілька колядок на вибір: “Ой у садочку, виноградочку”, “На подвір’ячку красно метено”, “Прала дівчина шовкові хустки”, “Пасла дівчина чотири воли”. Останню виконують найчастіше. Всі колядки дуже довгі, мають до 10 – 20 куплетів, і завжди виконуються в повному, нескороченому вигляді. Всі вони співаються на один і той самий мотив, досить простий, проте своєрідний, чисто бойківський. (Так само, до речі, на один мотив виконуються усі весільні пісні – латканки.) Після кожного рядка – рефрен, змістовно пов’язаний із сюжетом пісні. Проте подекуди замість стародавнього приспіву (скажімо, “Видная, видная яблунь червоні ябличка зродила” або “В ялині, гей у ялині при червоненькій калині”) вставляється більш пізній християнський різдвяний приспів: “Радуйся, радуйся, земле, Син нам ся Божий народив”. Перша частина колядки оповідає про якісь дії дівчини (вищує яблуню в садку і нікому не дає жодного плода, окрім милого; випасає волів і губить їх – або губить перстень під час прання в річці – і ніхто не може знайти їх, окрім милого тощо). Останні ж рядки є власне привітальними і у всіх цих колядок однакові:

Зрости ж велика, ґречная панна,
 Ґречная панна, чом Оксанонька (ім'я дівчини)
 Ще й у тім часу чом Ганнусенька (якщо в хаті кілька дівчат)
 Вінчуємо тя (або вас) щестєм, здоровльом
 Щестєм, здоровльом, зеленим вінцьом,
 Зеленим вінцьом, з красним молодцьом.
 Як маєш дочку, шли по горілку. Скоренько!
 Як маєш сина, накопи сира. Дрібненько!
 Прикладай стіжки, лізь по горішки. На подрю!

Після колядки хтось із хлопців промовляє побажання – “повіншованку”: “Вінчуємо тя, ґречная панно, щестєм, здоров’ем, з Різдом Христовим. Христос ся раждає”. Подібні повіншованки (утверджений в етнології термін “поколяді”) є обов’язковими після виконання будь-якої колядки, навіть якщо родина колядує сама собі за святковим столом. Дівчина (або її мати чи батько, якщо дівчина надто сором’язлива) виходить і обдаровує колядників грошима або запрошує до себе на гостину. Хлопці розповідають, що бували випадки, коли до останніх хат доходило лише кілька чоловік з ватаги – після кожної гостини хлопець, який має дівчину у хаті, залишався гостювати і надалі, а інші йшли вітати в першу чергу своїх дівчат.

Колядки з подібними текстами зустрічаються і в інших регіонах України²². Як слушно зазначив Р. Кирчів, така подібність “пояснюється не запозиченням, а органічною генетичною спорідненістю бойківських колядок з загальноукраїнським народноколядним репертуаром”²³.

На жаль, обмежений обсяг статті не дозволяє детально зупинитися на розгляді тисівського вертепу. Тут торкнемось його лише коротко, так як це теж важливий вид різдвяних віншувальних обходів. У Тисові, як і загалом на Бойківщині, не відомі добре описані О.В. Курочкиним в його численних працях²⁴ народні драми “Коза” та “Маланка”, приурочені до Нового року, тобто 13 – 14 січня. Тисівський вертеп – це релігійна вистава, в якій представлений біблійний сюжет про народження Ісуса Христа. Відповідно, час показу цього вертепу – різдвяні дні, тобто 7, 8 та 9 січня. На відміну від колядників, які ходять звечора до ранку, вистави вертепу проходять вдень. Маємо такий своєрідний обрядовий розподіл часу, завдяки якому немає конкуренції між колядниками і вертепом. Попри релігійний сюжет, бойківський вертеп зберіг і народні персонажі, які виконують ту саму бешкетну роль, що і Коза, Ведмідь, Маланка у вертепі інших регіонів. Тобто якщо релігійні персонажі (пастушки, Ангел, 3 царі, Ірод, його воїни, Смерть) грають статичну виставу, не імпровізують, не звертаються до глядачів і мало рухаються, то персонажі-бешкетники спілкуються безпосередньо з глядачами, втягують їх у діалоги, а іноді і в активні дії (напр., витягують на середину кімнати, примушують танцювати

тощо). Це в першу чергу Чорт, Жид і Жидівка (на Західній Україні досі дуже не люблять євреїв). В Тисові до цих традиційних бойківських персонажів додані також Циган і Циганка. Характерною рисою цих героїв (швидше, антигероїв) є так звана антиповедінка – їм дозволено те, що загалом переступає норми суспільної моралі в буденний, не святковий час: вони можуть лихословити, брехати, красти, зачіпати дітей, бути п'яними (це навіть додає їхній грі певний колорит – на тверезу голову так не скажеш і не зробиш), шкодити у хаті і в господі (бити, ламати, переносити на інше місце або ховати вози, ворота, навіть туалети). Таким чином, вертеп є невід'ємною частиною народної сміхової культури і водночас одним з найцікавіших різдвяних обрядів.

Як бачимо, усі виконавці колядок – діти, парубоцькі ватаги, господарі, бурса – чоловічого роду. Полазник – маленький хлопчик. Учасники вертепу – теж лише хлопці, навіть (і особливо) виконавці жіночих ролей. Лише маленькі дівчатка можуть співати колядки, та й то рідко. Обрядовий зимовий спів дівчат і жінок у Тисові – це лише щедрювання напередодні Водохрещця. Зимові свята Тисова, та й інших місцевостей Бойківщини мають чітку структуру: “Перші свята” (Новий рік 1 січня та Різдво) і “Другі свята” (Василя і особливо – Водохрещця).

На відміну від інших регіонів України, де Щедрим вечором називається вечір на Маланки, напередодні Василя, тобто 13 січня, на Бойківщині Щедрий вечір – це вечір перед Водохрещцем, тобто 18 січня. В Тисові для 18 січня існує ще назва Другий святий вечір, що вказує на спорідненість і певну рівнозначність між обома святими вечорами (хоча вечір напередодні Різдва, звісно, важливіший). Подекуди (не в Тисові, а, зокрема, в с. Нагуєвичах Дрогобицького району Львівської області) вечір 6 січня називається Дідів вечір, а 18 січня – Бабин вечір. Це додатково підкреслює важливу чоловічу функцію під час Різдвяних свят. Тут знову треба звернутись до архаїчного світогляду українців. Як уже зазначалось, людина традиційного суспільства вірила в те, що за допомогою магічних ритуалів вона причетна до щорічного відтворення світу²⁵. Творення світу аналогічне до народження людини чи тварини, усього живого: спершу – запліднення, потім – виношування і народження. За такої схеми стає зрозумілою важлива чоловіча роль у магічних обрядах початку року (полазник, і колядування на Різдво, засівання на Старий новий рік), оскільки саме чоловікові належить запліднювальна функція. Уся подальша відповідальність за народження лягає на плечі жінки, тому у всіх інших календарних святах превалюючою є саме жіноча обрядова роль.

Різдво, як найбільше річне свято в Тисові, на Бойківщині загалом (та й у більшості європейських народів), не втратило свого значення і донині. Особливе значення мають різдвяні обходи-привітання, покликани принести щастя, добробут і радість у кожную родину, в кожне обійстя. Серед них – прихід полазників та колядників, вистава вертепу. Прекрасне бойківське село Тисів плекає свої різдвяні традиції. В першу чергу стародавніх звичаїв та обрядів дотримуються там, де в хаті є літні люди, які багато чого можуть навчити підрастаючі покоління. А оскільки молоді сім'ї в бойківських селах не часто відселяються в нову хату, в одному помешканні одночасно проживає кілька поколінь, можна говорити про те, що різдвяні традиції, в тому числі й віншувальні, живі майже в кожній тисівській оселі.

Наостанок хочу висловити щире подяку людям, які дуже допомогли мені в збиранні матеріалу в с. Тисів: Павлюк Ганні Василівні та її родині, а також Пилипів-Прокіпчин Ірині Іванівні.

¹ Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. Під ред. Гошка Ю.П. – К., 1983. – С. 9–17.

² Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України. Нариси й статті. – Львів, 2002. – С. 3.

³ Зокрема, розділ про календарно-обрядові пісні в новій статті Р. Кирчіва “Усна народна творчість бойків” // Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України. – С. 38 – 47.

⁴ Курочкін О.В. Новорічні свята українців. Традиції і сучасність. – К., 1978. – С. 89.

⁵ Записано Громовою Н.О. від Павлюк Ганни Василівни, 1959 р.н., в с. Тисові 26 червня 2004 р.

⁶ Кирчів Р. *Op. cit.* – С. 47.

⁷ Борисенко В.К. Традиції та життєдіяльність етносу (на матеріалах святково-обрядової культури українців). – К., 2000. – С. 20.

- ⁸ Див., зокрема, Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – К., 1993. – С. 64: колядки і щедрівки з хліборобськими, мисливськими, військовими, казково-фантастичними, весільними та біблійно-релігійними мотивами; Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість. – К., 2001. – С. 114: міфологічно-культурні, родинно-господарські (величальні), історичні (лицарсько-дружинні), біблійно-апокрифічні. Свої класифікації подають також Ф. Колесса (Українська усна словесність. – Едмонтон, 1983. – С. 42–47), С. Килимник (Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – К., 1994. – Кн. I. – С. 68), О.І. Дей (Колядки та щедрівки. – К., 1965. – С. 5–7, 800–803) та ін.
- ⁹ Курочкін О.В. *Op. cit.* – С. 72.
- ¹⁰ Кирчів Р. *Op. cit.* – С. 42.
- ¹¹ Записано автором від вчительки історії Пилипів-Прокіпчин Ірина Іванівна, 1958 р. нар. та Павлюк Ганна Василівна, 1959 р.н.
- ¹² Бернштам Т.А. Молодежь в обрядовой жизни русской общины XIX – начала XX в. – Л., 1988. – С. 167–168.
- ¹³ Записано автором в с. Тисові в сім'ї Пилипів-Прокіпчин Ірини Іванівни, 1958 р.н., під час святкового застілля 8 січня 2005 р., і в сім'ї Павлюка Василя Юрковича, 1956 р.н., також під час святкового застілля 9 січня 2005 р.; а також студентами Харківського університету під керівництвом Красикова М.М. в Тисові 8 січня 2005 р.
- ¹⁴ Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я.Ф. Головацким. – М., 1878. – Ч. II. – С. 23, № 33. Цит. за: Гримич М.В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. – К., 2000. – С. 109.
- ¹⁵ Гримич М.В. *Op. cit.* – С. 109.
- ¹⁶ Колядки. Упорядник Ярина Коваль. Львівське обласне відділення Українського фонду культури. Творчо-виробниче об'єднання "Гердан", 1991. – С. 62.
- ¹⁷ Записано під час різдвяних свят 2005 р. в с. Тисові з вуст виконавців.
- ¹⁸ Кирчів Р. *Op. cit.* – С. 41.
- ¹⁹ Записано автором 26 червня 2004 р. в с. Тисові від Пукас Анни Юріївни, 1929 р.н.
- ²⁰ Записано автором 8 січня 2005 р. в с. Тисові від Павлюка Василя Юрковича 1956 р.н.
- ²¹ Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія трудового року / Упоряд., передмова і прим. О.І. Дея. – К., 1965. – С. 392–419.
- ²² Див., наприклад, Колядки та щедрівки в сучасних записах. Упорядник С.А. Китова. – Черкаси, 2003. – С. 143; Колядки та щедрівки. – К., 1965. – С. 395, 405, 412, 413, 415, 417, 418, 419.
- ²³ Кирчів Р. *Op. cit.* – С. 46.
- ²⁴ Курочкін О.В. Буковинська новорічна "переберія" // Народна творчість та етнографія. – 1992. – № 3. – С. 25–33; Його ж. До проблеми етнографічного вивчення традиційних народних масок на Україні // Народна творчість та етнографія. – 1988. – № 6. – С. 37–43; Його ж. Новорічні свята українців. Традиції і сучасність. – К., 1978. – 189 с.; він же. Традиції народного карнавалу // Пам'ятки України. – 1987. – № 3. – С. 49-51.; Його ж. Українські новорічні обряди: "Коза" і "Маланка" (з історії народних масок). – Опішне: Українське народознавство, 1995. – 375 с.; Його ж. Українські новорічні традиції (проблеми реконструкції ритуалу й світогляду). Дис... д-ра іст. наук: 07.00.07. – НАНУ, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського. – К., 1994. – 432 с.; Його ж. Українці в сім'ї європейській. Звичаї, обряди, свята. – К., 2004. – 248 с. та ін.
- ²⁵ Гримич М.В. *Op. cit.* – С. 74.